

Dr hab. Judyta Rodzińska-Nowak, prof. UJ
Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie
Ul. Gołębia 11
31-007 Kraków

Kraków, 24.11.2025

RECENZJA

pracy doktorskiej Pana Nicolai Batoga

‘NOMADS IN THE PRUT-DNIESTER AREA FROM THE SECOND HALF OF THE 2nd CENTURY – FIRST HALF OF THE 3rd CENTURY AD (BASED ON FUNERARY DISCOVERIES)’

napisanej pod kierunkiem:

prof. dra hab. Andrzeja Michałowskiego,

przy wsparciu promotora pomocniczego dra Vasile Iarmulschi

Dzieje i kultura ludów sarmackich, w tym także ich interakcje z innymi społecznościami „barbarzyńskiej” Europy oraz z państwem rzymskim, od dawna budzą zainteresowanie historyków i archeologów. Do grona badaczy wspomnianych zagadnień dołącza Pan Nicolai Batog podejmując problematykę obecności koczowniczej ludności sarmackiej w międzyrzeczu Prutu i Dniestru, w okresie obejmującym drugą połowę II w. i pierwszą połowę III wieku po Chr., w oparciu o wyniki analizy stanowisk sepulkralnych zarejestrowanych na wymienionym obszarze.

Przedstawiona do recenzji dysertacja składa się z 860 stron, na które przypada 186 stron tekstu jej zasadniczej części, złożonej z wprowadzenia i pięciu rozdziałów; obszerny katalog analizowanych materiałów zabytkowych (str. 187-609); bibliografia wraz z wykazem cytowanych źródeł antycznych (str. 610-645); lista zastosowanych w tekście skrótów (str. 646-647); spis rycin (str. 648-656) oraz 203 ryciny.

We wprowadzeniu (*Introduction*), podzielonym na cztery sekcje, Autor lapidarnie zdefiniował przedmiot i cel swych dociekań (0.1), a także określił ich zakres geograficzny i opisał krajobraz istniejący w obrębie wskazanego obszaru (0.2). Następnie przedstawił zarys badań nad periodyzacją kultury sarmackiej ze szczególnym uwzględnieniem międzyrzecza Prutu i Dniestru (0.3), jak również metodologię podjętych studiów, wskazując zastosowane

narzędzia badawcze (0.4), między innymi takie jak metoda porównawczo-topograficzna, metody statystyczne czy datowanie radiowęglowe (C^{14}).

Rozdział I zatytułowany *Ancient written sources and the history of research (archaeological sources)*, w swej pierwszej części (I.1), poświęcony jest informacjom zawartym w antycznych źródłach pisanych odnoszącym się do Sarmatów, do ich relacji z sąsiednimi ludami prowadzącymi osiadły tryb życia, a także do ich kontaktów z państwem rzymskim, szczególnie w okresie tzw. Wojen Markomańskich i w czasach kryzysu III wieku. Znalazły się tu również uwagi o kształtowaniu się kultury czerniachowskiej-Sântana de Mureș oraz o inwazji Hunów. W drugiej części tego rozdziału (I.2) Doktorant zreferował historię badań archeologicznych w międzyrzeczu Prutu i Dniestru, a także zaproponował własną periodyzację rozwoju studiów nad ludami sarmackimi na wspomnianym obszarze, wyróżniając ich dwie główne fazy. Pierwsza z nich przypada na ostatnie dekady XIX stulecia i pierwszą połowę XX w., zaś druga trwa od lat pięćdziesiątych XX wieku do czasów obecnych. Na stronach 23-24 oraz na stronie 26 Doktorant wyliczył stanowiska, znane z analizowanych terenów, na których odkryto materiały zabytkowe związane z Sarmatami. Taka „wyliczanka”, choć daje wyobrażenie o przyroście źródeł, jest jednak bardzo nużąca dla czytelnika, zatem lepiej byłoby zamieścić te dane np. w tabeli. W mojej ocenie korzystniejszym rozwiązaniem byłoby napisanie rozdziału pt. *Historia i stan badań nad Sarmatami między Prutem a Dniestrem*, w którym znalazłyby się ostatnio wspomniane informacje, poprzedzone rozważaniami na temat periodyzacji rozwoju kultury sarmackiej, zamieszczonymi we *Wprowadzeniu* (por. 0.3).

Treścią rozdziału II pt. *Funerary rites and rituals* są kompetentnie przedstawione zagadnienia związane z obrzędowością pogrzebową oraz praktykami rytualnymi ludności nomadycznej, których ślady uchwycono na badanym obszarze. Bazę źródłową tych studiów stanowią 454 groby pochodzące ze 111 stanowisk archeologicznych. W rozdziale tym prześlędzono przestrzenną dystrybucję stanowisk sepulkralnych w obrębie obszaru objętego analizą, a także omówiono typy pochówków, wyłącznie inhumacyjnych, odkrytych na nekropolach płaskich oraz pod kurhanami. Wśród kurhanów wyróżniono obiekty *pierwotne*, tj. wzniesione przez ludność sarmacką, oraz *wtórne*, tj. kopce o starszej metryce, wtórnie wykorzystane przez wspomnianą ludność w celach grzebalnych. Ponadto, określono liczebność poszczególnych typów grobów, zauważając rosnącą z czasem popularność pochówków pod *pierwotnymi* kurhanami. Za bardzo interesujące należy uznać uwagi dotyczące zróżnicowania kształtu i rozmiarów jam grobowych oraz zarejestrowanych sposobów ich rytualnego przygotowania, np. przez palenie w niej ognia lub deponowanie

białej substancji (kredy). Ponadto, przeanalizowano sposoby ułożenia ciała zmarłego w grobie, orientację pochówków, a także przypadki wtórnego naruszania ludzkich szczątków. Przedmiotem uwagi Doktoranta były również rowy otaczające miejsce pochówku oraz inne, różnicowane praktyki komemoratywne i ofiarne odnoszące się do zmarłych.

Należy stwierdzić, że rozdział ten stanowi niezwykle interesujące kompendium wiedzy o obrządku pogrzebowym ludności sarmackiej z terenu międzyrzeczu Prutu i Dniestru. Została w nim przeprowadzona wieloaspektowa analiza pozostałości rytuałów funeralnych, czytelnych w materiale archeologicznym, poświadczonych na stanowiskach sepulkralnych pochodzących ze wspomnianego obszaru. Wyniki tych studiów ukazują znaczne bogactwo omawianych praktyk obrzędowych oraz ich zmienność w czasie i przestrzeni.

Obszerny rozdział III (*Funerary furniture and its typology*) zawiera szczegółowe omówienie licznych kategorii zabytków wchodzących w skład inwentarzy grobowych ludności sarmackiej w międzyrzeczu Prutu i Dniestru wraz z określeniem ich przynależności typologicznej oraz pozycji chronologicznej. Analizie zostały poddane części stroju oraz ozdoby; przybory toaletowe; elementy uzbrojenia i ogłowia końskiego; przedmioty codziennego użytku; narzędzia, w tym narzędzia rolnicze; ceramika ręcznie lepiąca i wykonana na kole garncarskim, a także importowane naczynia brązowe, srebrne i szklane oraz monety.

Analiza zapinek została przeprowadzona, co całkowicie zrozumiałe, w nawiązaniu do klasyfikacji A. Ambroza¹, V. Kropotova² i K. Hellström³ (2018), przy bardzo powściągliwym wykorzystaniu typologii O. Almgrena⁴. Jednakże, ponieważ Doktorant stwierdza (por. s. 68), że: *fibule pochodzące z późnosarmackich kontekstów archeologicznych w regionie Prutu i Dniestru są w dużej mierze typologicznie zgodne z fibulami odkrywanych zarówno na obszarze północnego wybrzeża Morza Czarnego, jak i w Europie Środkowej*, dziwić może fakt, że w swej analizie zasadniczo nie odwołuje się on do analogii pochodzących z terenów

¹ A. Ambroz, *Fibuly yuga Evropeyskoy chasti SSSR II v. do n.e.–IV v. n.e.* [Fibulae from the south of the European part of the USSR 2nd c. BC–4th c. AD]. *Svod arkheologicheskikh istochnikov* (SAI), Issue D1-30, Moskva 1966: Nauka.

² V. Kropotov, *Fibuly sarmatskoy epokhi* [Fibulae of the Sarmatian era], Kiev 2010: ADEF-Ukraina.

³ K. Hellström, *Fibeln und Fibeltracht der Sarmatischen Zeit im Nordschwarzmeergebiet* (2. Jh. v. Chr. – 3. Jh. n. Chr.). *Deutsches Archäologisches Institut. Eurasien-Abteilung. Band 39.* Habelt-Verlag: Bonn 2018.

⁴ Almgren, O. 1923. *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen.* Mannus-Bibliothek, 32.

środkowoeuropejskich, odnoszących się zwłaszcza do fibul typu A 84 oraz do egzemplarzy z wysoką pochewką, lecz górną cięciwą zaopatrzoną w haczyk lub opartą o guzek umieszczony na przedłużeniu główki, określanych w literaturze jako zapinki „sarmackie”⁵. Ta sama uwaga dotyczy form sprzączek do pasa, szczególnie reprezentujących grupę G w klasyfikacji R. Madydy-Legutko⁶, o ramie prostokątnej, ze zdwojonych kolcem, zaopatrzonych w prostokątną skuwkę. Przywołanie w analizie podobnych znalezisk pochodzących z kontekstów środkowoeuropejskich pozwoliłoby w pełni prześledzić zakres interregionalnych kontaktów ludności sarmackiej, a także ocenić skalę, a niekiedy również charakter tych powiązań.

Najliczniejszą kategorię zabytków odkrywanych w grobach ludności sarmackiej w międzyrzeczu Prutu i Seretu są paciorki o zróżnicowanych kształtach, wykonane z różnych surowców. Noszone na wiele sposobów, jako elementy bransolet i kolii, a także naszywane na części odzieży, stanowiły one ozdobę stroju kobiecego bardzo charakterystyczną dla środowiska sarmackiego. Doktorant sporządził własną klasyfikację jednobarwnych paciorków szklanych oraz okazów wykonanych z fajansu egipskiego (por. Fig. 5). Ponadto wskazał liczebność egzemplarzy sporządzonych z metalu, kamieni półszlachetnych lub surowców pochodzenia organicznego, wśród których wymienić można, między innymi koral szlachetny i macicę perłową, a zatem tworzywa bardzo rzadko poświadczone na innych obszarach „barbarzyńskiej” Europy, lub w ogóle na nich niewystępujące. Należy jednak zauważyć z pewnym zdziwieniem, że omawiając tę grupę zabytków Autor powstrzymał się od nawiązania do powszechnie stosowanej w literaturze typologii paciorków z okresu

⁵ M. Mączyńska, Die sogenannten „sarmatischen“ Fibeln in Mittel- und Osteuropa, [w:] C. von Carnap-Bornheim (red.), Kontakt – Kooperation – Konflikt: Germanen und Sarmaten zwischen dem 1. und dem 4. Jahrhundert nach Christus: internationales Kolloquium des Vorgeschichtlichen Seminars der Philipps-Universität Marburg, 12.-16. Februar 1998, Veröffentlichungen des Vorgeschichtlichen Seminars Marburg, Sonderband 13, Neumünster 2003, 303-332.

⁶ R. Madyda-Legutko, Die Gürtelschnallen der römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum, B.A.R. Int. Series 360, Oxford 1986; R. Madyda-Legutko, Doppeldornschnallen mit rechteckigem Rahmen im europäischen Barbaricum, „Germania” 68 (2), 1990, s. 551-585; J. Andrzejowski, R. Madyda-Legutko, Bronze belt buckles with doubled tongue between Scandinavia and Black Sea, [w:] I. Khrapunov, F.-A. Stylegar (red.), Inter Ambo Maria. Northern Barbarians from Scandinavia to the Black Sea, Kulturhistoriske rapporter 15, Kristiansand-Simferopol 2013, s. 6-25; J. Andrzejowski, R. Madyda-Legutko, Zur Mobilität von Kriegerern am Übergang von der älteren zur jüngeren römischen Kaiserzeit im Lichte der Verbreitung der Doppeldornschnallen, „Studijne zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied Nitra” 64, 2018, s. 55-80; I. Bruško, A. Dzigovskij, R. Madyda-Legutko, Central European Belt Fittings from Sarmatian burial at Kartal on the Lower Danube, „Wiadości Archeologiczne” 69, 2018, s. 25-49.

rzymskiego i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów, autorstwa M. Tempelmann-Maczyńskiej⁷, jak również nie uzasadnił, co było przyczyną tej decyzji.

Rezultaty przeprowadzonej analizy typologicznej materiału zabytkowego stały się podstawą rozdziału IV (*Chronology of Sarmatian Culture*). Doktorant postawił sobie w nim za cel udoskonalenie chronologii wczesnej fazy okresu późnosarmackiego (150-250 AD). Aby go zrealizować, posłużył się on także metodą seriacji oraz modelowaniem bayesowskim dat radiowęglowych, uzyskanych z materiału osteologicznego pochodzącego z wybranych grobów, co umożliwiło wskazanie trzech, częściowo zazębiających się ze sobą faz: wczesnej, podstawowej/zasadniczej (*core*) oraz późnej. Należy zauważyć, że faza wczesna wyprzedza nieco ramy czasowe założone w tytule rozprawy. Następnie skorelował uzyskane wyniki z okresami panowania cesarzy rzymskich oraz z systemem faz chronologii względnej stosowanym na terenie środkowoeuropejskiego Barbaricum. W tym ostatnim przypadku zwraca uwagę, że stadium w datach absolutnych przypadające na lata 150/160- 210/220 AD, Doktorant koreluje z fazą B2/C1 w ujęciu K. Godłowskiego⁸ (por. s. 167), podczas gdy należałoby je łączyć z fazą C1a, w której obrębie zamyka się horyzont B2/C1, rozumiany jako okres, w którym w grobach kobiecych występują przedmioty reprezentujące jeszcze tradycje stylistyczne okresu wczesnorzymskiego, choć w grobach męskich pojawiają się już przedmioty o cechach charakterystycznych dla młodszego okresu rzymskiego. Sugestia ta wydaje się słuszna również dlatego, że kolejne stadium Autor koreluje z fazą C1b (por. s. 168).

Rozdział V (*Conclusion*), zgodnie z wymową tytułu, zawiera podsumowanie wyników przeprowadzonych studiów. Doktorant wskazał w nim, między innymi, na silne związki łączące Sarmatów z międzyrzeczem Prutu i Dniestru ze wschodnimi prowincjami państwa rzymskiego, a także z mieszkańcami środkowej Europy.

Kolejną, bardzo wartościową częścią recenzowanej rozprawy, jest starannie opracowany katalog źródeł, poprzedzony listą uwzględnionych grobów z poszczególnych cmentarzysk ułożonych w kolejności alfabetycznej. W katalogu znalazły się informacje odnoszące się do typu obiektu grobowego, rozmiarów i kształtu jamy grobowej, pozycji zmarłego, stanu zachowania szczątków kostnych, wyników przeprowadzonej analizy

⁷ M. Tempelmann-Maczyńska, *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*. Römisch-Germanische Forschungen 43 (Mainz 1985).

⁸ K. Godłowski, *The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe*. *Prace Archeologiczne* 11, 1970, Kraków.

antropologicznej (jeśli była ona możliwa) oraz szczegółowe dane dotyczące inwentarza pochówka. Katalog uzupełniają 203 ryciny, pod względem graficznym różnej jakości, niekiedy zdecydowanie zbyt schematyczne, nie jest to jednak uwaga pod adresem Doktoranta, lecz autorów publikacji, z których Doktorant korzystał.

Pan Nicolai Batog zmierzył się z ogromną bazą źródłową, pochodzącą z obszaru, który nie doczekał się dotąd odrębnego opracowania. Prawdłowo opisał i sklasyfikował bardzo liczny i zróżnicowany materiał zabytkowy. Właściwie dobrał klasyczne i nowoczesne metody badawcze, co pozwoliło mu uzyskać nowe dane dotyczące chronologii omawianych źródeł. Zarysował obraz rozwoju kultury sarmackiej w międzyrzeczu Prutu i Dniestru i określił zakres kontaktów i powiązań tamtejszej ludności z państwem rzymskim i innymi środowiskami „barbarzyńskiej” Europy. Obraz ten byłby jeszcze pełniejszy, gdyby Doktorant w większym stopniu uwzględnił literaturę odnoszącą się do terenów Europy Środkowej, a także prace dotyczące rozwoju kultury sarmackiej na terenie Wielkiej Niziny Węgierskiej⁹. Praca została poprawnie skonstruowana i napisana komunikatywną, choć niekiedy nazbyt lapidarną angielszczyzną. W tekście zdarzają się drobne pomyłki językowe i nieliczne literówki, natomiast niektóre jego partie wypada zaopatrzyć w dokładniejsze odniesienia do konkretnych publikacji.

Reasumując, należy stwierdzić, że rozprawa doktorska Pana Nicolai Batoga M.A. jest oryginalnym dziełem o dużej wartości poznawczej i stanowi znaczny wkład w rozwój studiów nad dziejami i kulturą Sarmatów. Zamieszczone wyżej uwagi o charakterze krytycznym lub polemicznym nie wpływają na ogólną, wysoką ocenę pracy. Dysertacja, po dokonaniu niezbędnych poprawek, powinna zostać opublikowana. Spełnia ona wszystkie wymagania stawiane pracom doktorskim przez Ustawę o stopniach naukowych i tytule naukowym, wnoszę zatem o dopuszczenie Pana Nicolai Batoga M.A. do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

DZIEKAN
Wydziału Archeologii
prof. dr hab. Andrzej Michalowski

VIDI DECANUS

⁹ Por. przykładowo: E. Istvánovits, V. Kulcsár, *Sarmatians – History and Archaeology of a Forgotten People*, Mainz 2017.